

Լույս է տեսել ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ» պարբերականի 21-րդ հատորը բան. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Սերգո Հայրապետյանի ընդհանուր խմբագրությամբ:

Հատորում տեղ են գտել գիտական 16 հոդվածներ, 5 հրապարակումներ ու հաղորդումներ, ապա և «Լրատու» բաժինը: Ժողովածուի վերջում բոլոր հոդվածների ու հաղորդումների անգլերեն ամփոփումներն են:

Առաջին հոդվածի հեղինակները՝ Թ.Աղանյանը և Կ.Բազեյանը, «Արվեստն ու գեղարվեստական արհեստագործությունը հետադարձաբանության հարմարվողական գործընթացներում» ուսումնասիրության մեջ անդրադարձել են այն աղապատացիուն փոփոխություններին, որոնք երկրաշարժից հետո տեղի են ունեցել մարդկանց մշակույթային-արժեքային կողմնորոշումներում, կենսական տարաբնույթ հարցերի նկատմամբ վերաբերմունքում, ընտանեկան, ազգակցական հարաբերություններում և այլ ոլորտներում: Հեղինակները նշում են, որ հոգեբանական սթրեսի հաղթահարման գործում մեծ դեր են կատարում ստեղծագործական բնույթի աշխատանքները, արվեստը, արվեստի միջոցով հոգեբանական խանգարումների բուժման այն եղանակը, որն ստացել է արտթերապիա անունը:

Երաժշտագետ Հ.Հարությունյանը, ուսումնասիրելով Ալեքսանդրապոլի աշուղական երգերը Արշակ Բրուտյանի գրառումներում, հատկապես ընդգծում է 19-րդ դարի վերջում քաղաքի զարգացող մշակութային կյանքում բանահավաքչական արժեքավոր հավաքածուների մեջ ընդգրկվել են նաև աշուղական երգերի ձայնագրյալ /հայկական նոր ձայնագրության համակարգով կատարված/ նմուշներ, որոնք համարվում են համաժամանակյա արժեքավոր փաստացի նյութեր՝ աշուղական երգերի երաժշտական բաղադրիչի գիտական ուսումնասիրման համար:

Ազգահոգեբաններ Կ. Սահակյանը և Ռ. Հովհաննիսյանը «Իմ քայլը՝ էլից դուռ» խորհրդանշական վերնագրով հոդվածում անդրադարձել են հայ իրականության մեջ 2018թ. ապրիլ-մայիսյան համաժողովրդական զարթոնքի /շարժման/վերափոխաստիճանի ընկալմանը, հրապարակում տեղի ունեցող սիմվոլիկ գործողություններին ու սիմվոլիզմի կերպարներին, ազատության նորոգյա ընկալմանը, հանրային նոր վարքի փոփոխություններին: Վերլուծության մեջ կարևորվել է այն, թե ինչ ոգեբանում ունեցավ հրապարակում հավաքված հայ ժողովուրդը նոր ժամանակի, նոր գաղափարների ու նոր արժեքների հոշակումով:

«Տիկնիկը՝ որպես մանկանոցի անձնավորված կերպար» հոդվածում բանագետ Հ.Մատիկյանը վերլուծում է տիկնիկի գործառնությանն նշանակությունը նրա հանգստաբեր և քուն մաղթող լինելը, պահպանական գործառնությունը բանահյուսական ու հեղինակային հեքիաթներում: Հ.Մատիկյանն ուշագրավ է համարում այն հանգամանքը, որ տիկնիկների իբրև թե շնչավոր էակների հետ շփման ընթացքում երեխաներն ակտիվ ասացողների դերում են և հանպատրաստից երգային նյութեր են հորինում:

Հնագետ Լ. Եզանյանը «Ոչխարի պաշտամունք և անարյուն գոհաբերություն» հոդվածում նշում է, որ հնդեվրոպական ավանդույթներում ոչխարի պաշտամունքը և անարյուն գոհաբերությունն արտացոլված են կենդանուն իմաստաբանորեն կապված առարկաների / (գեղմ, բուրդ, թել, գորգ, գուլպա, գոտի, կտոր, սանդեք, իլիկ, ճախարակ և այլն) ծիսական գործառնություններում: Տարբերակը մշակույթների դիցաբանության մեջ ու հավատալիքներում խնդրի քննությունը հոդվածագիրը բացատրում է տնտեսության մեջ ոչխարի դերի առանձնակի կարևորությամբ:

Պատմաբան Ս. Պետրոսյանի «Սեպագրային ՄԻՐԱ(Կ)Ս երկրի տեղադրության շուրջ» հոդվածը նվիրված է Վիտիբուխի էթնոլոգիայի երկրին, որն զբաղեցրել է «Աշխարհացոյց»-ի Շիրակ գավառի հարավարևմտյան մասը՝ հարակից որոշ տարածքով: Հեղինակը հանգամանալից անդրադարձել է հոդվածում հիշատակվող հատուկ անունների ստուգաբանությանը:

Ուշագրավ է պրոֆեսոր Լ. Խաչատրյանի «Կրկնավոր բարդությունների աճականով և նախդրավոր տիպերն Աստվածաշունչ մատյանում» ուսումնաքննությունը: Ըստ հեղինակի՝ աճականով և նախդիրներով տիպերի բառակազմական բաղադրիչները բնիկ հայ-

կական կամ հնդեվրոպական փոխառյալ արմատներ են: Այդ կարգի կազմությունների ուսումնասիրությունը բացահայտում է հին հայերենի բառակազմական հնարավորությունները լեզվի համաժամանակյա մակարդակում:

Լեզվաբան Հ.Թորոսյանը վերլուծել է «զուխ» բաղադրիչով սոմատիկ դարձվածքները հայերենում և պարսկերենում՝ նշելով, որ ըստ ձևակազմական քերականական հատկանիշների այդ դարձվածքները կարելի է ներկայացնել անվանողական և հաղորդակցական տեսակներով: Այսօրինակ զուգադրական քննությունը լեզվաբանական տիպաբանության կարևոր խնդիրներից է:

Ք. Նիկողոսյանի ուսումնասիրության առանցքում Նար-Դոսի «Մեր թաղը» պատմվածաշարում օգտագործված ուճական բանադարձումներն են: Հեղինակն անդրադարձել է Նար-Դոս գեղագետի խոսքի պատկերավորման ինքնատիպ համակարգին, որ նպաստում է գրողի լեզվի գեղարվեստականացմանը, ժողովրդայնացմանն ու կերպարների տիպականացմանը:

«Այգի-պարտեզ և սրբավայր-արգելանոցները Հին Արևելքում և Հայաստանում» հոդվածում պատմաբան Լ. Պետրոսյանն անդրադարձ է կատարել հնագույն ժամանակներից ինչպես Հին Արևելքի մյուս երկրներում, այնպես էլ Հայաստանում գոյություն ունեցող հատուկ պահպանվող տարածքներին, որոնք թագավորների ու նրանց մերձավորների համար ծառայել են ոչ միայն որպես արքունի պարտեզներ, պուրակ-սրբավայրեր, այլև որպես արգելանոց-որսատեղիներ և զվարճանքի ու զորավարժությունների համար նախատեսված վայրեր:

Պատմաբան Ա.Ակոպովը «Թորթումի գավառի հայ բնակչությունը 1830-1878թթ.» ուսումնաքննության մեջ անդրադարձել է XIX դարի կեսերին Տայքի Թորթումի հայության վիճակին՝ ընդգծե-

լով, որ Օսմանյան կայսրության վարած ժողովրդագրական քաղաքականության արդյունքում լիովին հայաբնակ էին մնացել ընդամենը մի քանի գյուղ: Ըստ սկզբնաղբյուրների և արխիվային նյութերի՝ XIX դարի երկրորդ կեսին Թորթումի գավառակում կային մոտ 3000 հայ: Միննույն ժամանակ, շրջանի մահմեդականները, որ հայտնի էին «կեսկեսներ» անվանումով, ճնշող մեծամասնությամբ ոչ միայն հայկական արմատներ ունեին, այլև տիրապետում էին հայերենին և բարիքրացիական հարաբերություններ ունեին քրիստոնյա հայերի հետ:

Պատմաբան Գ. Այվազյանի քննության նյութն ունի հետևյալ վերնագրումը՝ «18-19-րդ դարերի հայ ազգային-քաղաքական խորհրդանիշների պատմությանից»: Նշյալ դարերում պատմաշխարհագրական խորհրդանիշները ներկայացնելիս հայ հոգևորականները, բանաստեղծներն ու հրապարակախոսները սերմանում էին հայրենապաշտություն՝ վերահաստատելով, որ Հայկական լեռնաշխարհում երկրի, հայ հողի պաշտամունքը հին արմատներ է ունեցել և ունի:

Պատմաբան Ա. Հայրապետյանի ուսումնաքննության կիզակետում ժողովրդագրական գործընթացներն են Ալեքսանդրապոլի գավառում 1918թ. մայիսնույեմբեր ամիսներին: Այս հողավածի շրջանակներում արխիվային նորահայտ վավերագրերի, գիտական գրականության, դեպքերին ականատեսների հուշագրությունների և պարբերական մամուլի հաղորդումների համադրմամբ կատարվել է թուրքական գործերի կողմից Ալեքսանդրապոլի գավառի ազգաբնակչության հանդեպ իրագործված ցեղասպանական քաղաքականության քննություն, ինչը հնարավորություն է տալիս փակելու հայ պատմագիտության մեջ առկա բացը և միաժամանակ հանրային սեփականություն դարձնելու մեր

հարևան պետության հանցավոր պատմության ևս մեկ էջ:

Պատմաբան Կ. Ալեքսանյանի հողավածը վերաբերում է Հայաստանի առաջին Հանրապետության շրջանում Մերձավոր Արևելքի նպաստամատույց կոմիտեի գործունեությանը Ալեքսանդրապոլի գավառում: Հեղինակը բնութագրել է կազմակերպության մեծ դերը Հայոց եղեռնից փրկված արևմտահայ գաղթականների ու որբերի փրկության գործում, նաև՝ Հայաստանի իշխանությունների ու Ամերկումի ներկայացուցիչների միջև եղած հակասություններն ու տարբեր մտեցումները:

Ա. Բոյաջյանը վերլուծել է Շիրակի մարզի գյուղական բնակավայրերում ժողովրդագրական և տարաբնակեցման գործընթացները (XX դ. - XXI դ. սկզբին՝ ընդգծելով, որ հետխորհրդային տարիներին մարզի քաղաքային և գյուղական զանգվածային արտագաղթը լուրջ ժողովրդագրական և սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրներ է առաջացրել:

Միջազգայնագետ Ա. Հայրապետյանի «Միաբնեռայնության ձևավորումն ըստ PAX AMERICANA հայեցակարգի (մերձավորարևելյան քաղաքականության օրինակով) հողավածը միջազգային հարաբերություններում որակապես նոր՝ միաբնեռայնության փուլի ձևավորման մասին է: ԽՍՀՄ-ի և սոցիալիստական ճամբարի գոյության դադարումից հետո 1990-ական թվականների առաջին հնգամյակը դարձավ երկբևեռ աշխարհակարգի կազմալուծման և միաբնեռայնության ձևավորման շրջան՝ ռազմաքաղաքական և տնտեսական հարթություններում ԱՄՆ-ի համաշխարհային գերակայությամբ: Ի. Այվազյանի առաջին հրապարակումն ունի «Ուրվագծեր Ալեքսանդրապոլի պատմամշակութային դիմապատկերից» (մասն II) վերնագիրը, որտեղ հեղինակն անդրադարձել է Ալեքսանդրապոլ – Լենինական - Գյումրու վերնակույլար ճարտարապետության

առանձնահատկություններին, որոնք ներկայացրել է ըստ պատմական կենտրոնի: Նույն հեղինակի մյուս «Գյումրու հին գերեզմանոցը որպես պահպանակալ միավոր» հաղորդումում լուսարձակում են հիմնահարցերը Գյումրու հին գերեզմանոցի, որը 1980-ական թթ. Ընդգրկվել էր քաղաքի անշարժ հուշարձանների ցուցակում: Գերեզմանոցի ուսումնասիրությունը շարունակվում է նաև այսօր, քանի որ այն պատմության ու մշակույթի մեծարժեք միավոր է:

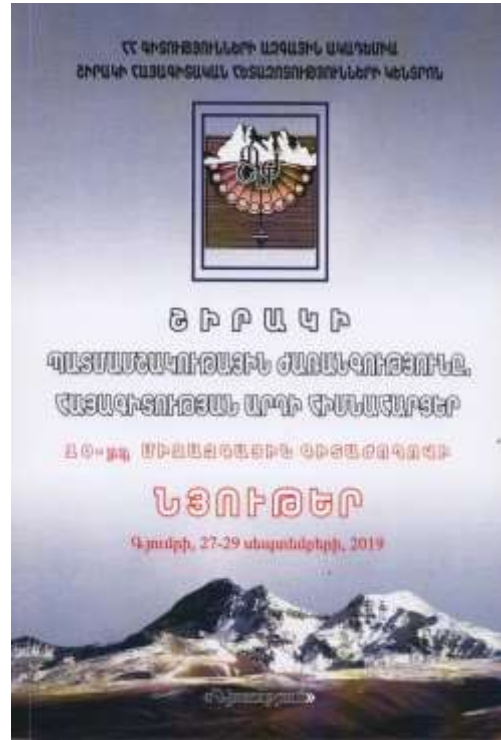
Ազատանի դամբարանադաշտի 2015թ. պեղումներին և գտածոների ուսումնասիրությանն է անդրադարձել հեղինակների մի խումբ՝ Հ.Խաչատրյանը, Լ.Եզանյանը, Լ.Պետրոսյանը, Ա. Ֆորթվենգլերը, Թ.Նեուսերը և Դ. Մաուերման նշելով, որ գտածոները զուգադիր են Հայաստանի ուշ բրոնզի և վաղ երկաթի ժամանակաշրջանի հուշարձանների նյութերին ու կարող են թվագրվել մ.թ.ա. 12-10-րդ դր.:

Արվեստաբան Ա.Մարգարյանը «Գյումրին իբրև թատրոն. գեղանկարիչ Գարիկ Մանուկյան» հրապարակումում վերլուծում է բեմական նկարիչ Գ. Մանուկյանի գեղարվեստական աշխարհը, թատերական ձևավորումները՝ ինքնատիպ կերպավորումներով, թատրոնի ու ֆարսի վերածված Գյումրիով:

Հ.Մահտեսյանը «Գեներալ Ղորղանյանի կազմած նախագիծը Հայաստանի, Վրաստանի և Ադրբեջանի սահմանագծման վերաբերյալ (1918. հունիս)» հաղորդման մեջ նշում է, որ ՀՀ հռչակումից հետո հանրապետությունների միջև սահմանների հարցը պետք է քննարկվեր Կոստանդնուպոլսում կայանալիք խորհրդաժողովում, սակայն աշխարհաքաղաքական իրավիճակի փոփոխությունների պատճառով խորհրդաժողովը չի գումարվում:

Ռ. Հովհաննիսյան

***

«Շիրակի պատմամշակութային ժառանգություն. հայագիտության արդի հիմնահարցեր» խորագրով միջազգային գիտաժողովները, որ ավանդաբար հրավիրվում են Գյումրիում, ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի անուրանալի ձեռքբերումներից են՝ մեծամասշտաբ միջոցառումներ ոչ միայն Գյումրու, այլև հանրապետության գիտական ու մշակութային կյանքում: Ունկնդիրների հսկայական լսարանով /Գյումրու և մարզի գիտական մտավորականություն, ուսուցչություն, բուհերի հայագիտական ամբիոնների պրոֆեսորադասախոսական կազմ և ուսանողություն/, քննարկվող հարցերի թեմատիկ լայն շրջանակով, մասնակիցների հեղինակավոր ու ներկայացուցչական կազմով, մշտապես մասնակցողների ու երիտասարդ գիտնականների մեծ

քանակությամբ 10-րդ միջազգայինը, որ նաև հորեյանական էր, գերազանցեց նախորդները: Հորեյանական էր մի քանի առումներով. նախ՝ թվով 10-ն էր, ապա՝ գումարվում էր այս գիտաժողովների պատմության 25-րդ տարում և, որ անչափ խորհրդանշական է, գումարվում էր շքեղ վերաշինված մի մշակութային օջախում, որի կիսամութ ու կիսավեր դահլիճում 1994-ի ցուրտ աշնային մի օր վերարկուների մեջ ցրտից սրթսրթացող բազմաթիվ նշանավոր հայագետների օրհնությամբ այն լույս աշխարհ եկավ՝ նաև ազդարարելու որ Ադետը չի մարել Գյումրիում գիտության լույսը:

«Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» վերտառությամբ անցկացվող գիտաժողովները սկզբից եթե եղան և շարունակում են մնալ հայագիտական շրջանակների ուշադրության կենտրոնում: 10-րդ միջազգային գիտաժողովի մասնակիցների թիվը անցավ 150-ից, այդ թվում՝ 20-ը՝ արտասահմանյան 9 երկրներից /Վրաստան, Ղազախստան, Ուկրաինա, Թուրքիա, Նիդեռլանդներ, Իտալիա, Թուրքմենստան, Ֆրանսիա, Հունաստան, Գերմանիա/: Զեկուցումների գերակշիռ մասի հեղինակները ՀՀ ԳԱԱ համակարգի և բուհերի հայագիտական ու հասարակագիտական

ամբիոնների ներկայացուցիչներ էին՝ հիմնականում հանրապետության /և ոչ միայն/ գիտական շրջաններում հայտնի հնագետներ, բանագետներ, ազգագրագետներ, պատմաբաններ, ժողովրդագետներ, ֆոլկլորիստներ և բանասերներ, ընդ որում մասնակցության համար հայտավորվել էր նաև երիտասարդ գիտնականների բավականին ներկայացուցչական կազմ: Գիտաժողովի աշխատանքի երեք օրերին հնագիտության և վիմագրության մասնաճյուղում լսվեցին 21 զեկուցումներ, պատմագիտության և ժողովրդագրության մասնաճյուղում՝ 47, ազգաբանության մասնաճյուղում՝ 37, ճարտարապետության և արվեստաբանության մասնաճյուղում՝ 26, որոնց ճնշող մեծամասնությունն աչքի ընկավ հեղինակների՝ ուսումնասիրվող խնդիրների խորը իմացությամբ, քննարկման ներկայացվող հարցադրումների լայն ընդգրկմամբ ու հաճախ նաև՝ նորովի մեկնաբանություններով:

Ենթոյա գիտաժողովի բացման հանդիսությամբ, որ կայացավ սեպտեմբերի 27-ին Գյումրու մշակութային կենտրոնի մեծ դահլիճում, ներկա էին նաև հասարակական-քաղաքական գործիչներ, պետական այրեր: Ողջույնի խոսքով հան-

դեա եկան Շիրակի մարզպետ Տ. Պետրոսյանը, Գյումրու քաղաքապետ Ս. Բալասանյանը, Կենտրոնի տնօրեն Արմեն Հայրապետյանի խոսքում ընդգծվեց այն կարևոր դերակատարումը, որ վերջին քառորդ դարում Շիրակի մշակութային հսկայական ժառանգության ուսումնասիրության մեջ ունի Գիտությունների ազգային ակադեմիայի Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնը: Անդրանիկ լիագումար նիստում մեծ հետաքրքրությամբ լսվեցին բանասիրության դոկտոր Դ.Գասպարյանի հաղորդումը Եղ.Չարենցի գյումրիական օրերի մասին, որու հայագետ Անդրեյ Իվանովի՝ Գյումրու ժողովրդական ճարտարապետության առանձնահատկություններին նվիրված զեկուցումը, ազգագրագետ Գ.Շազոյանի, պարագետ Գ. Գինոսյանի, մոսկվաբնակ պրոֆեսոր Կ.Բայյանի ուշագրավ գիտական հաղորդումները: Այնուհետև գիտաժողովի աշխատանքները ծավալվեցին հինգ մասնաճյուղերում.

Հնագիտության և վիմագրության.

Հնագիտական նյութի ուսումնասիրման բավականին լայն թեմատիկ շրջանակ էին ներկայացնում հաղորդումները՝ սկսած Շիրակի մարզի բնակավայրերի ու թաղումների կենդանական մնացորդներից /Կ.Գ. Ե. Մանասարյան/, Արցախի Տիգրանակերտի անտիկ սպասքից /Ա. Գաբրիելյան/, վաղբրոնզիդարյան Մեծ Մեկասարի կոթող-գոհասյուններից /Կ.Գ. Լ. Եգանյան/, վաղ երկաթի շրջանի աճյուն չպարունակող դամբաններից /Բ. Վարդանյան/ մինչև անտիկ Հայաստանի սյան խարխիսները /Կ.Գ. Ա. Կանեցյան/, Շիրակի Շենգավիթյան մշակույթի խեցեղենի զարդագոտիների տի-

պաբանության /Ա. Ազիզյան/, Վարդաբաղի դամբարանադաշտի թվագրության /Կ.Գ. Բ. Ավագյան/, Հայկական լեռնաշխարհի վիշապաքարերի «ջրային» կողի /Կ.Գ. Ա. Բոբոխյան/, հայաստանյան և փոքրասիական մշակույթներում եղջերվի և արևի պաշտամունքի կապի /Կ.Գ. Հ. Համայկյան/ բացահայտման հարցերը:

Բուռն քննարկումների մթնոլորտում անցան հայ-գերմանական հնագիտական արշավախմբի /Հ. Խաչատրյան, Լ. Եգանյան, Լ. Պետրոսյան, Ա. Ֆուրթվենգլեր, Դ. Մաուերման/՝ Ազատանի եռաշերտ մշակույթ ունեցող հնագիտական հուշարձանի պեղումներին, Լճաշենի երկրորդ դամբարանադաշտի /Լ. Պետրոսյան/, Հայաստանի միջին պալեոլիթի ոչ օբսիդիանային արտադրամասերի /Հ. Հայդոսյան/, Արտենիի հուշարձանի /Բ. Քալանթարյան, Բ. Պերելլո/, Դաշտադեմի ամրոցի 17-18-րդ դդ. գտածոների և Շիրակում 2008-2016թթ. անտիկ շրջանի նորահայտ դամբարանների հնագիտական հետազոտություններին վերաբերող զեկուցումները:

Վիմագրական ուսումնասիրությունների նոր արդյունքներ ներկայացվեցին Կ.Գ. Ա. Հարությունյանի «Միջնադարյան Երևանը վիմագրական արձանագրություններում», Կ. Թոխաթյանի «Մեծ Հայքի հյուսիսի ժայռապատկերները»,

պ.գ.թ. Ս.Ադամյանի «Մակար եպս. Բարխուդարյանցի կյանքն ու վիճակագրատական գործունեությունը» թեմայով հաղորդումներում, արժանին մատուցվեց ճարտարապետ Դ.Չիսյանի /Չիսլին/ այն հսկայական ավանդին, որ ունեցավ նա Արթիկ-տուֆի ստեղծման, հանքավայրի ուսումնասիրման, գործարկման ու հանրահռչակման հայրենանվեր գործում /երկր.գ.թ. Հ.Մելիք-Ադամյան/:

Պատմագիտություն, ժողովրդագրություն. Գիտաժողովի բոլոր օրերին մասնաճյուղը գործեց մեծ ծանրաբեռնվածությամբ. լավեցին և քննարկվեցին ավելի քան հինգ տասնյակ հաղորդումներ, որոնց մեջ պատկառելի քանակ ունեին Շիրակի ու հարակից տարածքների հին ու նոր պատմությանը նվիրված ուսումնասիրությունները՝ պ.գ.թ. Կ.Ալեքսանյանի «Ալեքսանդրապոլի գավառի պատմության տարրնկարումներ /1918-1920թթ./», պ.գ.թ. Գ.Այվազյանի «Գյոթեի Ֆաուստ»-ի բեմադրությունը Ալեքսանդրապոլում», թուրք պատմաբան Է. Ալթընքայնաթի «Անին գեներալ Յ.Քեֆելիի հուշերում», պ.գ.թ. Ա.Հայրապետյանի «Պաղվալի Վաղո. ազատագրական պայքարի ընդհատակի լեգենդը», Հ.Ղազարյանի «Ալեքսանդրապոլ-Լենինական-Գյումրու պարբերական մամուլի մասին», պ.գ.թ. Ա. Մալոյանի «Կարսի պատմության 18-19րդ. մի քանի ժողովրդագրական տվյալների շուրջ», պ.գ.թ. Ա. Մանուչարյանի «Մի ալեքսանդրապոլցու տապանագրություն Նոր Նախիջևանից», պ.գ.թ. Հ.Սուքիասյանի «Մշակութային գործունեության կազմակերպումը Ալեքսանդրապոլի գավառում 1920-ական թթ.», պ.գ.թ. Ա. Ակոպովի «Խոտրջուրը 19-րդ դ. երկրորդ կեսին» և այլն:

Արժարժվեցին աղբյուրագիտական բնույթի մի քանի հարցեր՝ նորովի մեկնաբանություններով. դրանք վերաբերում էին՝ հայ-վրացական հարաբերությունների պատմության որոշ իրողություններ լուսաբանող մի քանի արխիվային նորահայտ փաստաթղթերի /պ.գ.թ. Ռ.Կավրեյիշվիլի, Վրաստան/, Քանեսի գրավոր աղբյուրների՝ որպես Հայկական լեռնաշխարհի արևմտյան շրջանների Ք.ա. 20-18-րդ դդ. պատմության սկզբնաղբյուրի ուսումնասիրությանը /պ.գ.թ. Ռ.Ղազարյան/, Ակ Կոյունլուների տերության անկման վերաբերյալ հայկական աղբյուրների քննությանը /պ.գ.թ. Գ. Մարգարյան/, 1835թ. օսմանյան մարդահամարի տվյալների ուսումնասիրությանը՝ որպես Վերին Բասենի սանջակի տարածքի հայկական ծագումնաբանության աղբյուրի /Ա.Նահապետյան, Մոսկվա/, միջնադարյան հայկական ձեռագրերում Համշենի վերաբերյալ նյութերին /բ.գ.թ. Լ.Սահակյան/, Քսենոֆոնի՝ Հայաստանը հիշատակող որոշ տեղեկությունների /պ.գ.թ. Լ.Պետրոսյան/, Հայաստանի և հայերի մասին օտար գրավոր աղբյուրի՝ Ա.Ֆրայեթ ֆոն Հաքստհաուզենի «Անդրկովկաս» աշխատության մեջ առկա վկայություններին /Գ.Շախկյան/:

Անդրադարձներ եղան նաև հայոց պատմության, ժողովրդագրության տարբեր խնդիրների լուսաբանմանը. պ.գ.թ. Հ.Սարգսյան՝ «Էթնոժողովրդագրական գործընթացները Խորհրդային Հայաստանում 20-30-ական թթ.», պ.գ.թ. Հ. Մուրադյան՝ «Հյուսիսկովկասյան մահմեդական ժողովուրդների բնակեցումը Կարսի գավառում», պ.գ.թ. Լ.Քոսյան՝ «Կ.Պոլսի հայոց պատրիարքարանի որբախնամ գործունեության պատմությունից», Ռ.Գասպարյան՝ «Մուսալեռան ինքնապաշտպանական մարտերն առաջնային աղբյուրներում և դրանց ազդեցությունը տեղային ինքնության փոխակերպման և սոցիալական հիշողության վրա», բ.գ.թ. Դ.Հայրապետյան՝ «Օսմանյան կայսրության համբարությունները որպես բռնի իսլամացման միջոց», պ.գ.թ. Գ.Այվազյան՝ «Ադրբեջանի աղվանա-ուդիական եկեղեցին Արցախյան հարցի համատեքստում», փ.գ.դ. Մ.Արպենտևա /ՌԴ՝ «Ղարաբաղյան հակամարտությունը և հայագիտության հիմնախնդիրները», Դ.Դիմիդով /Ուկրաինա՝ «Հայաստանի Բագրատունյաց շրջանի գուրգերը», պ.գ.թ. Ռ.Ցականյան՝ «Հայ-մարական հարաբերությունների որոշ խնդիրների շուրջ», պ.գ.դ. Ս.Պետրոսյան՝ «Առասպելաբանված եղջյուրի և միեղջյուրի մասին», պ.գ.դ. Ս.Սարգսյան՝ «Հայ ժողովրդական կուսակցության տեղն ու դերը Հայաստանի առաջին Հանրապետության քաղաքական կյանքում»:

Մի քանի գեկուցումներ նվիրված էին արտերկրի հայկական համայնքների կյանքին, հայ հասարակական, քաղաքական և տնտեսական գործիչներին, ինչպես՝ «Հայագգի կուսակցական և պե-

տական գործիչները Միջին Ասիայի խորհրդային հանրապետություններում» /պ.գ.թ. Հ.Ալեքսանյան/, «Կ.Պոլսի «Բուլվեր» թիվ 891 օթյակի հայ անդամները» /պ.գ.դ. Ֆ.Մովսիսյան/, «Լ.Միրզոյանի գործունեությունը և ներդրումը Ղազախստանի զարգացման մեջ» /Մ.Մորյակովա, Ղազախստան/, «Թուրքմենստանի հայ համայնքը» /բ.գ.թ. Ա.Պետրոսյան/, «Նոր զարթոնք. Գեզի զբոսայգին և հայ երիտասարդության ակտիվության խթանումը Թուրքիայում» /Գ.Պետրոսյան/, «Երուսաղեմի գործոնը արաբա-իսրայելական խաղաղության գործընթացում և հայկական համայնքը» /պ.գ.թ. Ա.Հովհաննիսյան/, «Հովսեփ արքեպս. Արղությանի դավանաբանական գործունեությունը» /պ.գ.թ. Հ.Ամիրջանյան/ և այլն:

Ուշադրությամբ լսվեցին նաև հաղորդումներ քաղաքականության և իրավագիտության պատմությանը վերաբերող հարցերի շուրջ, մասնավորապես Մերձավոր Արևելքում ամերիկյան արդի քաղաքականության հետևանքների մասին /Ա.Հայրապետյան/, համաշխարհային քաղաքակրթության ցիկլային շարժընթացում հայկական քաղաքակրթության տեղի վերաբերյալ /պ.գ.թ. Ա.Ներսիսյան/, ինչպես նաև կատարվեց երիտթուրքական վարչակարգի ցեղասպան քաղաքականությանը զուգահեռ իրագործված՝ հայերի ունեզրկման «օրենսդրական» մեխանիզմների հանգամանալի վերլուծություն /պ.գ.դ. Ա.Մարության/, ըստ ամենայնի ներկայացվեցին ժամանակակից իրավական պետության հիմնաքար հանդիսացող իրավական մշակույթի խնդիրը /բ.գ.թ. Ք.Ղազարյան/, արծարծվեցին Հայաստանում կա-

մավորական շարժման պատմությանն ու ներկա վիճակին վերաբերող հարցեր /պ.գ.թ. Լ. Ասոյան/:

Ազգաբանություն. Հարուստ թեմատիկ-բովանդակային համատեքստում ուշագրավ ու արժեքավոր անդրադարձներ եղան դասական ազգագրության բազմաթիվ հարցերի. Շիրակ-Ջավախքի կանանց տարազի գեղագարդման առանձնահատկություններին /պ.գ.թ. Մ. Պողոսյան/, Ղարագոյզ ծիսական տիկնիկին ու ստվերների թատրոնին /բ.գ.դ. Թ. Հայրապետյան/, Շիրակում Տյառնընդառաջի ծիսատոնական սովորությունն ու ժողովրդական հավատալիքներին /Ռ. Հովհաննիսյան/, Գյումրիում գատկական տոնի ժողովրդական ավանդություն /հ.գ.թ. Կ. Սահակյան/, հայոց մեջ միջերկրիկ հյուրընկալության առանձնահատկություններին /պ.գ.թ. Ռ. Օհանջանյան/, հայկական հարսանեկան համակարգի խորհրդանիշներին /բ.գ.թ. Ն. Վարդանյան/, հայ հոռոմների ավանդույթ-ավանդագրույցներին /Գ. Ղազարյան, Հունաստան/, քրիստոնեական նավակատիքում հաղորդության արխայիկ դրսևորումներին /պ.գ.թ. Հ. Աբրահամյան/, ժամանակի լուսանկարների հիման վրա 19-րդ դ. Ալեքսանդրապոլի քաղաքային կենցաղին ու մշակույթին /պ.գ.թ. Կ. Բազեյան/, 20-րդ դ. Շիրակի բնակչության շարժի օրինաչափություններին /պ.գ.թ. Ա. Բոյաջյան/, աշխատանքային միգրանտների շրջանում ամուսնալուծությունների հիմնախնդրին /պ.գ.թ. Մ. Գալստյան/, հայ կաթոլիկների գյուղերում հարսանեկան ծիսակարգի առանձնահատկություններին /Ս. Գրիգորյան/, հայոց ավանդական և ժամանակակից հարսանիքում հրավերի ու հրավիրատոմսի դերին /պ.գ.թ. Ե. Դե-

գալցևա/, 18-20-րդ դդ. հայկական գարդերի խորհրդանշական իմաստներին /Ա. Իսրայելյան/ և այլն:

Պ.գ.թ. Թ. Աղանյանի հաղորդումը հետխորհրդային Հայաստանում ինքնասպանությունների սոցիո-մշակութային դիտարկման հաջողված փորձ էր:

Այդպիսին էր նաև պ.գ.թ. Մ. Գաբրիելյանի և Ռ. Ծատուրյանի հաղորդումը 1823-1830թթ. արևմտահայության գաղթի ու մշակույթի վերարտադրության մոդելավորման մասին, արդիական հնչեղություն ուներ Գ. Հակոբյանի զեկուցումը՝ նվիրված սիրիահայոց շրջանում հայրենիքի մասին ընկալումներին, պարբերական մամուլի նյութերի սպառիչ վերլուծություն էր Վ. Մելքոնյանի հաղորդումը Ալեքսանդրապոլի 19-րդ դ. տնտեսության մասին, ավանդույթի և ինովացիայի համադրման կարևոր խնդիրն էր շոշափում Մայկոպի հումանիտար հետազոտությունների ինստիտուտի դոցենտ, պ.գ.թ. Ռ. Կոնդորի հաղորդումը:

Բանահյուսական թեմաներ էին արծարծվում բ.գ.թ. Է. Խեմչյանի «Խիկար Իմաստունի սյուժեները Շիրակի ու Կարսի բանահյուսության մեջ», բ.գ.թ. Մ. Խեմչյանի «Կարսի հրաշապատում հեքիաթները որպես հայ ժողովրդական հեքիաթների բաղկացուցիչ մաս», բ.գ.թ.

Տ.Դալայանի «Միաչքանի հսկայի մասին առասպելի փոփոխականները Հայաստանում և Կովկասում», Գ.Կուրբանովայի /Թուրքմենստան/ «Ազգային ինքնատիպության արտացոլումը հայկական և թուրքմենական առածներում և ասացվածքներում», Բ.Գ.Թ. Հ.Մատիկյանի «Մանկական բանահյուսության ընդհանուր նկարագիրը ժողովրդական բանահյուսության համատեքստում», Բ.Գ.Թ. Ա.Սարգսյանի «1988-ի երկրաշարժի արտացոլումը հայկական անեկդոտներում», Ս.Վարդանյանի «Բսլամացած համշենահայերից գրառված մի զվարճապատումի տարբերակների մասին», Ն.Խաչատուրեանի «Բուսական պատկերները հայ ժողովրդական օրորներում» և Ա. Հալիսայի /Թուրքմենստան/ ««Քյոռոլի» էպոսի հայկական տարբերակի մասին» հաղորդումներում:

Թանգարանագիտության արդիական հարցերի էին վերաբերում պ.գ.թ. Լ.Գեվորգյանի «Ազգագրական ուղղվածություն ունեցող ցուցադրությունները արդի հայ ինքնության ձևավորման գործընթացի համատեքստում», մշ.գ.թ. Լ.Ղուշյանի /Ռուսաստան/ «20-րդ դ. կեսերին Հայաստան կատարված ազգագրական գիտարշավների նյութեր Ռուսաստանյան ազգագրական թանգարանի հավաքածուից» զեկուցումները:

Ճարտարապետություն և արվեստ. Աշխատանքային մասնաձյուղում գրեթե նույնաբանակ էին արվեստաբանության և ճարտարապետության հարցերին նվիրված հաղորդումները: Հետաքրքրությամբ լսվեցին և քննարկվեցին ճարտ.դ. Ա. Հայկազուն Գրիգորյանի «Հավասարակողմ եռանկյունիների հորինվածքային առանձնահատկությունները

ները հայ մշակույթում», ճարտ.թ. Դ.Նահատակյանի «10-11րդ դդ. հայ քաղքեղոնական ճարտարապետության որոշ փորձերի մասին», պ.գ.թ. Հ.Չոլաքյանի «Քեսապի շրջանի հայոց նիւթական մշակոյթի ճակատագիրը», ճարտ.թ. Ա.Տեր-Մինասյանի «Հայաստանի վաղմիջնադարյան գմբեթավոր եկեղեցիների ճարտարապետական տիպի կիրառումն ու զարգացումը Անիում», պ.գ.թ Բ.Ավագյանի և Պ.Զաքարյանի Ալեքսանդրապոլ-Գյումրու մեմորիալ մշակույթը» զեկուցումները:

Աշխույժ քննարկումներ տեղի ունեցան արվեստագիտության խնդիրներին վերաբերող հաղորդումների շուրջ: Դրանք արժարժում էին և՛ արվեստի պատմության, և՛ արդիական հնչեղության հարցեր. «Կոմիտասը և Ալեքսանդրապոլի աշուղական ավանդույթները» /արվ.թ. Հ.Հարությունյան/, «Ալեքսանդրապոլի պրոֆեսիոնալ երաժշտության զարգացման ակունքներում. Ն.Տիգրանյան» /Ա.Ասատրյան/, «Լենինականի նրկարչական դպրոցը գեղարվեստական կրթության ակունքներում» /արվեստ.թ. Ք.Ավետիսյան/, «Հայ դիրիժորական արվեստի պատմության էջերից» /Ա.Պետրոսյան/, «Ներսես Շնորհալու երաժշտական ժառանգությունը» /Ա.Տեր-Մինասյան/:

յան/, «1980-ականների Գյումրու գեղարվեստական կյանքը» /արվ.թ. Ա.Մարգարյան/, «Հայ կոմպոզիտորական արվեստում հայրենասիրական թեմայի որոշ դրսևորումների մասին» /Ռ.Ադայան/:

Բանասիրություն. Ներկայացված երկուսուկես տասնյակ գիտական զեկուցումների մի խոշոր մասը վերաբերում էր բարբառագիտության խնդիրներին. «Լեզվամտածողության առանձնահատկությունների քննությունը ըստ Շիրակի գյուղերի խոսվածքների գրառումների» /բ.գ.թ. Ջ.Բառնասյան/, «Գյումրու արդի խոսվածքում արևելյան լեզուներից բանավոր փոխառությունների մասին» /բ.գ.թ. Ս.Չաքարյան/, «Տեղաշարժեր Կարնո բարբառի Գյումրու խոսվածքի քերականական համակարգում» /բ.գ.դ. Ս.Հայրապետյան/, «Կարնո բարբառի ուսումնասիրության հարցեր» /բ.գ.թ. Հ.Մարտիրոսյան, Նիդեռլանդներ/, «Նախիջևանի տարածքի բարբառային համապատկերը» /բ.գ.թ. Ա.Վարդանյան/, «Ննջեցյալի հիշատակին վերաբերող բարբառային բառաշերտը» /բ.գ.դ. Հ.Մեսրոպյան/և այլն:

Մասնագիտական արժեքավոր տեղեկատվություն էր պարունակում բ.գ.դ. Լ.Խաչատրյանի «Լատիներեն լեզվաբանական եզրույթների պատճենումները հայերենում» զեկուցման մեջ, հետաքրքրությամբ լսվեցին բ.գ.թ. Հ.Թադևոսյանի «Կենդանիների անվանումներով ախտանունները միջնադարյան բժշկարաններում», բ.գ.թ. Հ.Չաքարյանի «Ճ սկզբնահնչյունով մի քանի բառերի ստուգաբանություն», բ.գ.թ. Լ. Ղամոյանի «Օտարաբանություններն ու փոխառությունները «հագուստ» իմաստային դաշտում»,

բ.գ.թ. Ա.Ավագյանի «Հայերենում քերականական կարգերի տեղաշարժի մասին», բ.գ.թ. Լ.Պետրոսյանի «Բառաբարդումները Շիրակի վիմագիր արձանագրություններում», բ.գ.թ. Մ. Միրումյանի «Համեմատության աստիճաններ չունեցող ածականների ուսումնասիրումն ավագ դպրոցում», Ա.Վարդանյանի «Բայական հիմնաբաղադրիչի խնդրառությունը գրաբարի իսկական բարդություններում» և Հ.Հովհաննիսյանի «Ան. Շիրակացին և նրա «Տիեզերագիտություն և տոմար» աշխատության համաբարբառը» հաղորդումները:

Լեզվաբանական հետաքրքիր հարցադրումներ էին առկա բ.գ.թ. Մ.Խաչատրյանի «Խոսքի գեղագիտությունն ըստ Ավ. Իսահակյանի պոեմների», բ.գ.թ. Ա.Հայրապետյանի «Դարձվածքները միջնադարյան տաղերգության մեջ», բ.գ.թ. Ա.Մխիթարյանի «Ճարտասանական ձևերը Հովհ. Շիրակի «Անի» պոեմում» և Ք.Նիկողոսյանի «Անձնավորումը որպես խոսքարվեստի ինքնատիպ միջոց Նար-Դոսի «Մեր թաղը» պատմվածաշարում» հաղորդումների մեջ:

Մի շարք զեկուցումներ ունեին գրականագիտական ուղղվածություն. Ստեղծագործական զուգահեռներ զմվեցին բ.գ.թ. Ա. Բեքերյանի «Բայրոնը և Իսա-

հակյանը» հաղորդման մեջ, Շ.Խաչատրյանի՝ գեղարվեստական թարգմանության հարցեր արծարծող «Մ.Առեզովի Արայ» վեպի հայերեն թարգմանության շուրջ» գեկուցումում, հետաքրքրությամբ լսվեցին պ.թ.գ. Լ.Թումանյանի «Գրիգոր վրդ. Հեսվացու խորհրդապաշտական ստեղծագործությունները», փ.գ.թ. Ս.Հովհաննիսյանի «Արևմտահայության ազգապահպանման խնդիրները Դ.Վարուժանի գրական-հրապարախոսական դիտումներում» և ք.գ.թ. Կ.Մարտիրոսյանի «Լեռ Կամսարի պիեսները. Ներկայացում Ալեքսանդրապոլում» հաղորդումները:

Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությանը նվիրված գիտաժողովների կազմակերպմանը և իրականացմանը ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնում մոտեցել էին մեծ պատասխանատվությամբ: Արվել էր առավելագույնը՝ ապահովելու մասնակիցների եռօրյա աշխատանքի տեխնիկական լավագույն պայմաններ, արված նվիրատվությունների շնորհիվ Կենտրոնն ամբողջությամբ հոգացել էր մասնակիցների սննդի, գիշերակացի ու ժամանցի կազմակերպման խնդիրները: Հիրավի, անջնջելի էին սպավորությունները «Մև բերդ» մշակութային համալիրում կայացած Կոմիտասյան գալա-համեր-

գից, անմոռանալի էին «Հրայր» երիտասարդական ազգագրական համույթի կրթական ջանքերի հետ շուրջպար բռնելու պահերը:

Գիտաժողովը լավագույնս վկայեց, որ մեզանում վերջին տարիներին նկատելի առաջընթաց է արձանագրվում մեր ժողովրդի հսկայածավալ պատմամշակութային ժառանգության ուսումնասիրության գործում, մասնավորապես հայոց նորագույն շրջանի պատմության բազմաթիվ վիճահարույց հարցերի նորովի լուսաբանման մեջ ազգաշահ և իրատեսական մոտեցումներում, ավանդականի կողքին նոր ուղղությունների, նորաբնույթ հետազոտությունների, վերջին շրջանում հայագիտության բնագավառում երիտասարդ գիտական կադրերի թվաքանակի նկատելի աճի մեջ, որ դրսևորվեց նաև Գյումրու միջազգային գիտաժողովում, որտեղ բավականին նկատելի ու արդյունավետ էր ինչպես ՀՀ, այնպես էլ մասնակից մյուս երկրների երիտասարդ պատմաբանների, ազգագրագետների, հնագետների ու արվեստաբանների առկայությունը:

Կարևորվեցին նոր սերնդի դաստիարակման գործում ազգամշակութային ժառանգության տեղին օգտագործման խնդիրը, ազգամշակութային տարած-

քում ազգային արժեքների փոխակերպումների ուսումնասիրության անհրաժեշտությունը, մշակութային կապիտալի դրսևորման ձևերն ու առանձնահատկությունները, մշակութային երկխոսության և փոխառնչությունների արդիական հնչեղություն ունեցող հարցերը: Իրավացիորեն նշվեց նաև պատմամշակութային ժառանգության ուսումնասիրության գործում առկա դժվարությունների պատճառով /հիմնականում ֆինանսական/ ազգագրական ու բանահյուսական գիտարձավների և սոցիոլոգիական հարցումների պակասի, հատկապես արտասահմանյան գործուղումների անբավարար քանակի, արտերկրի միջազգային գիտաժողովներին մասնակցելու սուղ հնարավորությունների մասին:

Գիտաժողովի բարձր մակարդակով անցկացմանը, անշուշտ, մեծապես նպաստեց ՀՀ նախագահ Ա.Սարգսյանի, Գյումրու քաղաքապետ Ս.Բալասանյանի, ՀՀ ԳԱԱ հայագիտական հիմնադրամի, ՀՀ գիտության կոմիտեի, Ռուսաստանի գիտության և մշակույթի կենտրոնի աջակցությունը: Նաև դրա շնորհիվ՝ մասնակիցների աննախադեպ քանակով, քննարկվող հարցերի թեմատիկ բազմազանությամբ, մասնակից երկրների լայն աշխարհագրությամբ ու արդյունավետ կազմակերպվածությամբ Գյումրու 10-րդ միջազգային գիտաժողովը դարձավ վերջին տարիներին հանրապետությունում տեղի ունեցած մեծամասշտաբ գիտագործնական միջոցառումներից մեկը, վերածվեց հայագիտության իսկական փառատոնի:

Ս. Հայրապետյան

